III.

CSEPEL.

Előszó.

Honunk vármegyéinek helybeli, statisticai, földleirási, és történeti tekintetben rendszeres leirása egyik legkivánatosabb irodalmi vállalat lenne hazánkat a' bel- 's külfölddel megismertetni. Illy munka bár melly nemzetnek, diszére szolgálna, 's azt a' haladás jótékony gyümölcsei közé méltán számithatná. — Ezen meggyőződés indithatta a' mivelődés pályáján mindinkább előreható népeket is, jelesen a' cscheket olly nagyszerü munka' létrehozására, mellyben országuknak minden helyei környülállásosan leirvák, sőt a' nevezetesebb várak és városok rajzolatjai a' leiráshoz csatoltattak, igen czélirányosan: mert mit eddig hazájokról sok keresgélés után ide 's tova elszórva találhattak csak meg, azt most nagyobb gyönyörüséggel olvassák, 's egybefoglalva elmékben is könyebben megtarthatják. A' régi várak, romok, és városok rajzai minden csak valamennyire mivelt lélekre meglepően hatnak, a' leirást elevenitik, a' hajdankor emlékeit, mellyek között annnyi dicsők, buzditók, és tiszteletre méltók találtatnak felmelegitik, az idő fogai ellen és a' feledékenységtől megőrzik 'stb.

Bell Mátyás már ez előtt 100 évvel iparkodott hazánk' minden helyeit a' vármegyék sora szerint földleirási és történeti tekintetben, az akkori időhöz képest kimerítőleg leirni, 's a' nevezetesebb helyeket rajzaikkal együtt kiadni. Nem is sajnált a' dicső férfiu semmi fáradságot gyalog járva be nagyobbára a' leirt helyeket, nem semmi költséget, csak az kár, hogy ezen hasznos — mint mondják 62 kötetnyi munka — az esztergami érseki könyvtárba letéve a' feledékenység és enyészetnek adaték át. Tudtomra legalább nehány vármegyéket kivéve, a' nagyobb rész nem jött közönség elébe, mert a' hazája dicsőitésére áldozatokkal törekedő 's azért milliók birtokára érdemes, de szegény Bellnek nem volt értéke munkája kiadását eszközölhetni, a' vármegyék pedig nem pártolták, 's igy nagy fáradsággal szerzett munkájának sem maga, sem hazafiai nem veheték méltó hasznát.

A' később megjelent illy nemü munkák közöl, említést érdemel: Szirmay Ádámtól, Zemplénvármegyének igen érdekes leirása, nem különben: Fényes Elek földirási, és statisticai munkája; a' mult 1840-ik évben Pestvármegyének leirását talán e' modorban akarta eszközölni Barra, mellynek első kötetét kiis adta. „Donau Ansichten" czimü német munkában is számos a' Dunapartján fekvő város, és váraink rajzaikkal együtt 's érdekes leirással kisérve foglaltatnak.

De mind ezek csak vázolatai annak, mit e' részben Bell Mátyás igyekezetei után kivánhatunk. Miután tagadhatatlan, hogy egy két magányos embernek sem ideje, sem tehetsége hasonló munkát előállitani; véleményem szerint egyedül a' törvényhatóságok' hazafiui buzgóságától várhatni, hogy kiki tulajdon megyéjének helybeli, földleirási, történeti, és statisticai tekintetben kimerítő leirását Bell igyekezetei után, a' nevezetesebb tárgyak rajzaival együtt köz költségen, vagy aláirás utján eszközölhesse. Addig is még e' pium desiderium teljesülend előkészület gyanánt, mint cseppet a' tengerbe, jónak láttam Csepel

szigete' leirását földleirási, helybeli, statisticai, és történeti tekintetben egész terjedelmében a' közönség elébe terjeszteni.

Csepel' fekvése.

Csepel kiterjedése, fővárosink közelében kies fekvése, úgy nem különben régi történeteinek érdekessége miatt figyelemre érdemes; jelenleg igen sokszor megragadó látványok' helye, midőn gőzhajóink partjai mellett hasítják a' szöke Dunának habjait. Kezdődik e' sziget Pestmegyének pilisi járásában Budán alul egy negyedórányi távolságra, hol a' Duna két ágra szakadván, a' nagyobbik Promontoriumnak magyarul Dunafoknak [1]), a' másik kisebb ág Soroksárnak, Ráczkevének 'stb. tart.

Elein csúcsos és keskeny kiterjedésü, de jobban távozván egymástól Dunánk' ágai, mindinkább tágul annyira, hogy Promontoriumon alul ½, alább pedig Tököle és szent Miklós falvak között csaknem egy mértföldnyi tért foglal magában, 's ez a' legszélesebb pontja Csepelnek. E' ponton alul szemlátomást összébb szorúl, nevezetesen: Ujfalu és szent Márton falvaknál, hol szinte csak ½ mértföld szélességü, Továbbá ugyan ismét kiterül, Ráczkevénél ¾ mértföldnyi szélességre, de ezután csak hamar keskenyedik, Rácz-Almásnál végre egyesülvén a' Duna két ágai, olly hegyes csucscsal végződik, mint kezdeténél mutatkozék.

[1]) Sió, és Dráva folyóinktól: Sió-foknak és Dráva-foknak elnevezett helységek példájára, ezen latin 's azért a' néptől különféleképp elcsavart értetlen Promontor nevet, magyarul legalább hivatalosan Dunafoknak elneveztetni a' jelen magyarosodási időben helyén volna. L. erről az Ismeretek tárát. —

Szélessége és hossza.

A' fenebbi leirásból kitetszik Csepel sziget szélessége, melly is néhol ½ néhol csak ¼ mértföldnyi. Oláh Miklós ugyan 3 — 4 mtf. szélesnek irja, azonban tekintve mostani helyzetét e' szigetnek, itélete épen nem áll, ha csak olasz mértékkel nem élt, de még akkor sem.

Hosszuságára nézve is különböznek az irók' véleményeikben:

Így a' már említett Oláh Miklós 9 mértföldnyi hosszúnak tartja Csepel szigetét, Csalóköz után említvén meg azt Magyarországról irt munkájában [1]): A' *másik szigetnek melly Budán alul nem messze kezdődik Csepel a' neve, hosszasága délnek mint egy 9 szélessége pedig 3 — 4 mtf. lehet 'stb.* Oláh Miklósnak a' sziget szélességét és hosszuságát illető adatain azonban méltán kételkedhetni 's azokat nagyitottaknak állíthatni.

De még kevesbé érdemel hitelt a' topographia Hungariae czimü munka szerzője [2]), midőn 11 mf. hosszúságunak mondja Csepel szigetet, ha csak ezt is némiképp nem menti és pedig még alaposabban mint Oláh Miklóst ama' környülállás, hogy olasz létére talán olasz mfdeket számlált.

Istvánfy a' Buda felmentésére sietett török hajós sereg jövetelét irván le, ugyan ott e' szigetről is emlékezik munkájában, annak 8 pannoniai mtföldekre terjedő hosszuságot tulajdonitván, mindazonáltal adata hibás és nagyitott. — Végre

Bell Mátyás itélete ez: maga az öreg sziget (Csepel) a' számlált szigetecskék közt több kanyarulatokkal

[1]) Nicolaus Oláhus, Descriptio Hungariae l. 1. c. 1. 1. §.
[2]) Bombardi, Topographia Hung. 1718.

hosszában mint egy 5 magyar mfnyi tért foglal [1]). Ámbár Bell mint olly férfiu, ki tulajdon állitása' szerint — az egész szigetet gyalog bejárta — minden hitelt érdemel, de a' sziget hosszúságáról való véleményét úgy tetszik csak godolom formán tette fel, úgy mint melly a' legutóbbi hivatalos uradalmi felméréssel nem egyezik meg, melly szerint: Csepel szigete 7. magyar mtfdet tesz hosszaságában. [2]).

A' szigetnek elneveztetése.

Mikép hiták régen a' rómaiak vagy egyéb nemzetek e' szigetet midőn t. i. Budával együtt benne uralkodtak is, ki nem nyomozhatni.

Árpád alatt Ásiából ide jött magyar eleinknél Béla névtelen jegyzőjeként eleinte átalánosan csak a' Duna nagy szigetének, *insula magna Danubii* neve alatt volt ismeretes [3]), később ugyan a' nevezett iró, és a' szigetben maig fenálló vélemény után, Árpádnak' Chepel nevü kedves fölovászától, egy serény kún férjfiutól, ki fejedelme lovait a' mostani Csepel falu határán legeltette, és ott állandó tanyát ütött, neveztetett el Csepelnek elöbb csak a' falu, utóbb pedig róla az egész sziget.

[1]) Mathiae Bell, Notitia Hungariae novae historico-geographica. Sect. 5. act. II. pag. 515.

[2]) Némellyeknek azon észrevételeikre, hogy ez előtt a' sziget hosszabb volt, és csak nem a' rácz-almási szigetecskéig terjedett azt mondom: ha ezt feltennők is, az egészre nézve még ez sem tenne nagy különbséget, mivel az imígy hozzá férczölendő darabocska alig adna ¼ hosszúságu toldalékot. — Ugyan a' kimondott hosszúsági tér szerint Ismeretek Tárában Csepelt 6 mf. nyujtó adata is igazítást kiván.

[3]) *Árpád azon részekről, hol később Budrug-vára épült a' Duna mellet felfelé menvén érkezett a' Duna nagy szigetéhez 's ott táborba szállott népével* 'stb.

Istvánfy azonban kétféle nevét is említi érdeklett szigetünknek. — *A' török hajós sereg (úgymond ő) szent Margit szigeténél, melly Cepeliának mondatik megérkezett.* 'stb. Az elsöt vagy is a' szent Márgit nevet egy kolostorról, mellyet véleménye szerint e' szigetben hazánk' egyik fejedelme épitett szent Margit apáczáinak és romjai még most is láthatók — tulajdonítja Istvánfy e' szigetnek, de hibásan. Igaz ugyan, hogy Csepel szigetében valaha három zárda virágzott. Egy a' szigetföi, második a' harosi; harmadik az ujfalusi, vagy ercsénynyel szemközti. De az elsöben soha sem voltak apáczák, hanem barátok, kiknek apáturjokat Pázmán cardinal jegyzése szerint az esztergami érsek nevezte [1]). Ugyan ezt állithatni az Ercsénynyel szemközt fekvő kolostorról, mellyet a' már idézett székes-fejérvári papi névköny után 1260-ik körül Tamás nádor alapitott, és pedig nem apáczák hanem zirczi barátok számára, mint ezt alább bövebben meglátjuk. A' harmadik vagy is a' Haros szigetében hajdan létezett zárdáról semmi irásbeli adatunk nem lévén [2]), pusztán' a' néprégéből merített vélemény szerint ha feltennénk is, hogy abban valaha apáczák laktak, és talán sz. Margit szüz, mint fejedelem asszonya Buda vidékén épült több kolostoroknak ezt is meglátogatta, de hogy benne rendesen nem lakott 's azért (egyébiránt is mint romjai mutatják csak csekély lévén a' kolostor) róla bizonnyal nem nevezhették el az egész szigetet, ezt reménylem nem szükség soká vitatni. Ugy látszik Istvánfy e' szigetet a' valódi „Buda-Pest közti szent Margit szigettel zavarta össze 's nem is jö elö illy elnevezése e' szigetnek egyéb föld- vagy történet leirónál sött, hogy már Istvánfy idejében is e' szigetet tulajdon-

[1]) Schematismus Ven. Cleri Dioecesis Alba-Regalensis 1838.

[2]) Egy régiségek' barátja véleménye szerint ez is a' zirczi papoké volt.

képen Csepelnek híták, kitetszik felhozott szavaiból: a' *török hajós sereg Margit szigeténél, melly Cepeliának mondatik* 'stb.

Leopold császár egedelmével a' XVIII-ik század végefelé Eugen sabaudiai herczeg bírván e' szigetet, némelly írók Eugen szigetének nevezték azt. Budán és szent Gellért hegyén alul emelkedő 's mint egy 11 mtf. terjedö szigetet eddig Csepelnek, lassanként pedig Eugén szigetének hiják, mivel annak müvelését, és felvirágzását ama' dicső herczeg bökezüséggel leginkább mozditotta elő. — Egy másik tudós iró pedig azt mondja, *„A' Buda-Pestet meghaladó Duna, szokása szerint több szigetet képez, mellyek közül legnevezetesb ama' mellyet Csepelnek mások Ráczkevének, a' németek Raczenmarkt'nak most pedig Eugen szigetének neveznek Eugen' herczegről kinek ujra születését köszöni.* [1]).

Halhatatlanok ugyan a' tisztelt herczeg érdemei édes hazánkra nézve legalább annyiból, hogy a' törököt innét kiverni fényes diadalaival segítette 's azért méltó hogy dicső neve a' késő maradéknak is átadassék holta után, azonban másokra szállván e' sziget' birtoka elöbbi uráról megfelejtkezett a' többség, és igy most e' szigetet felváltva leginkább csepeli, sokan főhelyétől Ráczkeve szabados mező várossától raczkevi szigetnek is nevezik. [2]).

[1]) Cerographia Hungariae.

[2]) Csepely szigetének kiterjedéséről, és elneveztetéséről a' fentebb' elő számlált különböző véleményeket felhozni és megfontolni szükségesnek gondoltam, hogy ezen tárgyakra nézve minden ellenvetés vagy kétség előre elháríttassék, mellyet netalán amaz iróknak olly annyira változó itéleteikből származtathatni, láthatni ezekből egyszersmind micsoda elővigyázattal kell hinnünk hasonló régi adatoknak, midőn egyedül Csepel szigete kiterjedéséről tizféle véleményt olvasunk.

A' körüle lévő kisebb szigetecskék és pedig a' bal oldalon.

Csepel vagy Ráczkeve nagy szigetét, mind két felöl számos nagyobb 's kisebb szigetecskék övedzik, és pedig a' bal oldalon magán 10-et számlálhatni.

Az 1-sö Pesthez egy mértföldnyire, alább Soroksár irányában látható; róla mindazáltal igen csekély lévén, egyebet nem mondhatunk. Nagyobb ennél:

A' 2-dik Taksou és Haraszti falukkal szemközt hosszában nyulik, és mind szénával, mind szép gyümölcsökkel bövelkedöbb lehetne, ha a' birtokosok mivelési tekintetben fáradságokat nem sajnálnák. Ezután nem messze átelleni partja felé a' Duna ágnak következik:

A' 3-dik és szent miklósi szigetnek hiják a' faluról, mellynek határára dől, és ugyan annak tulajdona, valamint az elöbbit a' harasztiak és taksoniák [1]), használják.

4-dik melly kevéssé alább szemlélhető tökölyiek szigetének neveztetik, ámbár Csép faluhoz közelebb esik. Ez bozótosabb az elöbbenieknél, 's több benne a' nád és csalit mint fa, jelenleg azonban tisztitni és mivelni kezdik az:

5-ik mindjárt a' leirt szigeten alul ugyan Csépnek irányában van, és az csak kisded terjedelmü, a'

6-dik szent Márton és Laczháza [2]) faluk közt fekszik. Ugy tartja erről a' rege, hogy mostani „angyali

[1]) Ezen helység érdekes nevezetét Takson magyar vezérünktől vette, ki a' vélemény részint ott is fekszik eltemetve, egy a' falu felső részén látható épület alatt, mostani birtokosa a' religio fundusa, lakosai pedig svábok.

[2]) Laczháza kis kún kerületi nagy helység, monda szerint nevét 4 László (kún Lászlónak is mondatik) királytól vette, ki az ezen falu régi helyén tanyázó kunokat igen is gyak-

sziget nevezetét Angelino, vagy Bell Mátyás szerint Angelino nevü aszonytól vette, ki némellyek beszéde után a' hajdani királyaink egyikének kedvese lévén, e' szigetben fogadta annak látogatásait, utóbb gyermekének ugyan ott vízbe fulladtát gyakran siratván a' partokon, róla maradt volna az Angelino elneveztetés. Többen úgy tartják hogy az említett személy ráczkevi görög asszony volt, ki a' leirt sziget mellett Dunába esett gyermekét sokáig siratván, ez által a' lakosoknak eszmét adott e' szigetnek róla való elneveztetésére. De ez mind vélemény, és rege, ámbár mások a' felhozott történetet igaznak állítják. Annyi bizonyos, hogy a' lakosok már emlékezetet felülmuló időktől fogva csak angyali szigetnek nevezik, — kiről? 's micsoda oknál, vagy esetnél fogva? ezekről a' régi irások halgatnak. Egyébiránt e' keskeny és nem igen hosszú szigetecske szép gyümölcsöket termeszt, és hajdan a' ráczkeveieknek — kik azt mind ekkorig bírják — menedékül szogált, midőn napjaik bátorságtalanok valának, mint ezt alább fogjuk látni, ama' gyászos időktől több sirdombokat szinte maig mutogatnak benne az emberek, néha pedig még régi pénzdarabokat is ásnak fel.

A' peregieknek is volt ezelőtt, és pedig mindjárt falujok szomszédságában Ráczkevének épen szemközt egy szigetjök, melly tehát a'

7-ik lenne, de e' szigetet a' Duna már nem keriti, régi víz árkának helye is csak alig lévén látható, azért most már előbbi nevezetét nem érdemli [1]), helyette egy

---

ran meglátogatta miért (ugyan ott megölettvén) később róla nevezték az épülő falut Laczkóházának most röviden Laczházának. Ezelőtt 100 évekkel a' Duna partján feküdt szemközt az angyali szigetecskével még a' gyakor árvizek nevezetesen az 1744. miatt belebb költözni kényszerítettek, mint most a' csepeliek.

[1]) E' szigetecske hajdan azon számos királyi mulató berkek egyike volt, hol fejedelmink Csepelre rándulván mulatni

zátonyt hordott öszve a' Duna épen egy arányban az érintett szigettel, alább pedig mindjárt Ráczkeve' végén kerék zátony nevü 's meglehetős nagyságu szigetecskét, melly a' megszünt peregi sziget számát kipótolja, annál inkább, mivel amannál terjedelmesebb, és a' benne feltalálható gyümölcsökre nézve kisebb is, a'

8-ik szigetecske, melly Ráczkevén alul 's Becsének épen átelleneben, ettől csak a' kis Duna egyik kifolyása által választatik el, közönségesen becsei szigetnek neveztetik a' lakosoktól, ámbár a' becseiek kisebb, nagyobb részét ellenben a' ráczkeveiek bírják. Csalitok, kaszálók gyümöcs és egyéb fákkal boritva lévén, messzéről szép tekintetet és birtokosainak hasznot ád. Hozzá minéműségre és használatra hasonló a'

9-ik sziget somlyói név alatt, az előbbitől a' kis Duna egyik ága (melly Dabnak és Dömsödnek tart) különzi el. Mondhatni hogy minden eddig elöszámlál szigetecskék közt ez a' legtágosabb 's hosszuságat némellyek egy, szélességét ¼ mföldnyinek itélik; kövér fütől, szelid és erdei fáktól sürüsített berkeiben hajdan ama' háborus idők alkalmával számos falukból kibujdosottak kerestek menedéket. Ugymondják, hogy egyszer 17. helység lakosi bujkáltak vala itt; nevezetesen, midőn Buda vára több izben ostromoltatván, mindenféle ellenség török, német, lengyel 'stb. zsarolta e' boldogtalan vidéket, mit az ekko-

---

szoktak, az akkori irások szerint: floridus „magyarul" virágos bereknek neveztetett, a' virágokról, mellyeket benne a' királyok gyönyörködtetésökre tenyésztettek. Utóbb e' helyen is falu támadt, 's a' régi név után a' később itt megtelepedő idegen ajku németek és tótok (nem tudván szokásoknál fogva a' *b* betüt jól kimondani) Peregnek keresztelték. Igy nevezik most is ezen már egészen megmagyarosodott falut, de régi helyét az 1771. árvíz után megváltóztatták 's mint egy ½ órányira belebb költöztek. Volt templomok, és házhelyek nyomai maig láthatók Ráczkevének épen általellenében.

koráig fennmaradt sirdombok, keresztek 's egyéb épületek némelly mohosult romjai (valamint előbb az Angelina szigetnél említettük) hihetővé tesznek. Legalább a' ráczkevi lakosoknak benne való tartózkodásokról nem hágy kételkedni egy régi jegyzet, melly ugyan a' ráczkevi régi napló-könyvben így szóla' 16-lapon: 1686-ban *Gács István Takács Gergelyel az sovány szükségben az bíróságot Somlyóban viselték.* — Szép kaszálóinak, és gyümölcsöseinek alsó részét a' dömsödiek, felső nagyobb részét pedig a' ráczkeveiek használják, — végső szigetecske ezen folyam ágon a' dabi szám szerint a':

10-dik, fákkal, füvel mint amazok ellátva, de sokkal csekélyebb. — Vannak még e' nagy sziget' csucsán alább itt ott néhány vizhordások, és zátonyok, de mellyek különös említést nem érdemlenek. Mindazonáltal el nem mulaszthatom, hogy ne szóljak ama' romokról, mellyek néhány évek előtt a' nagy sziget alsó csucsánál Rácz-Almás irányában láthatók valának. Ezeket a' lakosok néhai kolostor maradványinak tartják és hogy azt, szigetfőinek nevezték, mivel épen a' szigetfejénél épült szent Pantaleon vértanu tiszteletére. Ezen szentről „Pentel" névhangja szerint, neveztetett el bizonyosan a' fejérvári Dunaparton nem messze alább az említett romokhoz fekvő „Duna-Petele" mezőváras, mellyet hajdani római telepítvénynek mondanak. Azonban valamint eredete környülállási, úgy későbbi viszontagsági is (legalább előttem) homályba enyésznekel. A' székesfejérvári papi névkönyvből ugyan tudjuk, hogy 1261. körül szerzetesek lakták, kiknek apátjokat Pázmán Péter kardinál jegyzése szerint az esztergami érsek nevezte ki, de mikor szüntek meg? bizonytalan. — 1730 — 40. tájban már tökéletesen elpusztultak, mert Bell Mátyás e' vidéket ugyan az említett időtájban megjárván, és leírván, ezen kolostorról nem emlékezik. Ma pedig a' néhány évek előtt még látható csekély maradványok is elenyészvén, már csak az apátsági

czim van még fenn, de nem szigetfői mint hajdan, hanem Csepel szigetének mostani főhelyéről Ráczkeve mezővárosáról: Abbatia S. Pantaleonis de Insula Ráczkeve név alatt, mellyet előbb néhai Vallenstein Schmidt János ráczkevi plébános és esperest birt, jelenleg pedig ugyan ő felsége kinevezéséből Kratoquila István pozsonyi kanonok csupán tiszteletből visel.

Szigetecskék a' jobb oldalon.

A' Duna jobb és erősebb ágán fekvő szigetecskék közül figyelemre méltó:

1-ör Ama' fáczányos liget vagy máskép' hárosi sziget, melly Tétény felett kezdödvén, mint egy ezer lépésnyire tart. Szép erdejében a' különféle gyümölcsfák, és egyéb virító ligetek, mivel a' madaraknak nem csak enyhelyet szolgáltatnak, hanem bő eledelt is, e' felett mivel partjai a' többieknél kissé emelkedetebbek, 's azért a' víz sem öntheti el olly könnyen — ha csak az áradás nem rendkivüli — e' tekinteteknél fogva a' szárnyas állatok szaporitására igen alkalmas, valóban a' nemesb fajtu madaraknak, nevezetesen a' fáczányoknak sokszor bövségében van, innét nyerte fáczányos liget czimét is; közepe táján egy régi épület romjai szinte' nagy láthatók. Regélik hogy valaha apácza-kolostor és templom volt, de e' hiedelem alapságát valamint a' rom előbbeni viszontaságait sem lehet kitanulni bizonyosan. Falaiból nem rég vadászlakot építettek — 's így belőle most csak nehány csonka darab falak állanak még 's egy fa kereszt, melly a' régi templom sanctuariuma helyét tudatja az utazóval 's hogy minden romlandó. [1]).

[1]) E' leírt szigetecskével szemközt a' nagy szigetben feküdt hajdan ugyan Háros nevü falu, mellynek nyomai sem látszanak már, emlékezetét azonban mindekkoráig fentartotta a' hagyomány.

2-or Tétényhez közel ismét van egy liget hajdan h. Száraz birtoka és fáczányos kertje, most pedig más nevezetü uraságok birják. E' liget azonban alig érdemli meg a' sziget nevét, mivel csak ha a' Duna kiönt veszi azt a' viz körül.

BOGNÁR JÓZSEF.

(Folytatása következik.)